

TALABA SHAXSINI SHAKLLANISHIDA KASBIY YETUKLIK VA KOMPETENTLIKNING AHAMIYATI

*Jo'rayev Qo'ldoshjon Ismatullo o'g'li
Buxoro davlat universiteti erkin tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak bitiruvchi uchun zarur bo'lgan, kasbiy muammolarni hal qila oladigan, madaniyatlararo muloqotni amalga oshiradigan va undan foydalanishi mumkin bo'lgan talabalarning ilmiy salohiyati, kommunikativ va kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan kompetensiyaga asoslangan yondashuv haqida hamda talabalarda kasbiy kompetentlikni shakllantiruvchi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, pedagogik shartlar, kasbiy tayyorgarlik, guruh ishi, multimedia texnologiyalari, o'quv materiallari, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, natijalar.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

*Жураев Қўлдошжон Исматулло ўғли
Исследователь Бухарского государственного университета*

Аннотация. В данной статье говорится о компетентностном подходе, направленном на развитие научного потенциала, коммуникативных и профессиональных навыков студентов, способных решать профессиональные задачи, осуществлять и использовать межкультурную коммуникацию, а также формирование профессиональной компетентности у студентов. обдуманый.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, педагогические условия, профессиональная подготовка, групповая работа, мультимедийные технологии, учебные материалы, компетентностный подход, результаты.

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

*Jo'rayev Qo'ldoshjon Ismatullo o'g'li
Researcher at Bukhara State University*

Annotation. This article talks about the competence-based approach aimed at developing the scientific potential, communicative and professional skills of students who can solve professional problems, implement and use intercultural communication, and the formation of professional competence in students. the use of modern information technologies is considered.

Key words: communicative competence, pedagogical conditions, professional training, group work, multimedia technologies, educational materials, competence-based approach, results.

Kirish. Zamonaviy ta'lim paradigmalari bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash jarayonini nafaqat o'quv fanlari sohasiga, balki o'quvchi shaxsi va jamiyatda va kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida kasbiy rivojlanishiga ham yo'naltiradi. Shuning uchun bo'lajak mutaxassislarni, xususan, tarjimonlarni maxsus tashkil etilgan kommunikativ yo'naltirilgan tayyorlash ularning umumiy kasbiy tayyorgarligining tarkibiy qismidir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Bugungi kunda mutaxassislarning professionalligi va malakasiga yangi talablar qo'yilmoqda (A.K.Markova, N.V.Kuzmina, A.A.Derkach, E.A.Klimov, L.M.Mitina va boshqalar). Kasbiy kompetensiyaning turli jihatlarini hisobga olgan holda, ko'plab tadqiqotlar mualliflari uning kommunikativ komponentlikning roli va ahamiyatini asoslaydilar. So'nggi paytlarda turli sohalardagi mutaxassislarning kommunikativ vakolatiga bag'ishlangan juda ko'p ishlar paydo bo'ldi: shifokorlar (L. A. Tsvetkova), ijtimoiy o'qituvchilar (G.A.Kudryavtseva), bo'lajak ofitserlar (O. B. Fadeikina, A. I. Emelin), ichki ishlar organlari xodimlari (V.R.Kelix), menejerlar (L.A.Errera, E.A.Aliluiko) va boshqalar.

Bunday tadqiqotlar, ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonini takomillashtirish uchun zarurdir, chunki zamonaviy o'qituvchining yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiyasi hamkorlik strategiyasini amalga oshirish va rivojlantiruvchi ta'limning faol shakllari va usullarini keng

joriy etishning zarur shartidir.

Psixologiya-pedagogika fanida pedagogik muloqot va o'qituvchining kommunikativ faoliyati muammolariga bag'ishlangan qator tadqiqotlar mavjud (A. A. Leontyev, J. L. M. Mitina, E. A. Orlova, A. M. Novikov va boshqalar). Bu mualliflarning asarlarida o'qituvchining kommunikativ madaniyati, bo'lajak o'qituvchining pedagogik muloqotga psixologik tayyorgarligi, kommunikativ sifatleri va shaxs xususiyatlari, kommunikativ jarayonlar va bir qator boshqa tushunchalar o'rganiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarni uzluksiz pedagogik ta'lim tizimida kommunikativ malakali mutaxassislar sifatida tayyorlash zarurati va uni amalga oshirishga nazariy, amaliy va uslubiy yondashuvlarning etarli darajada ishlab chiqilmaganligi o'rtasidagi mavjud qarama-qarshilik ushbu tadqiqot muammosini aniqladi va uning shakllanishini belgilab berdi:

- kommunikativ kompetensiyaning rivojlanish darajalari aniqlangan;
- kommunikativ kompetensiyaning rivojlanish darajasini diagnostika qilishning adekvat vositalari tanlandi;
- talabalar va talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida nazariy materialni interfaol taqdim etish usullari, tadqiqot amaliyoti, ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik, guruhli fikrlash, rolli o'yinlar, ishbilarmonlik va kommunikativ o'yinlar qo'llanildi.
- o'rganilayotgan muammoning holati, bo'lajak o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasining mazmuni va tuzilishining xususiyatlarini ochib berish;
- uzluksiz pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish modelini ishlab chiqish;
- uzluksiz pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish xususiyatlarini o'rganish;
- uzluksiz ta'lim tizimida kommunikativ kompetensiyani diagnostika qilish dasturini ishlab chiqish;
- uzluksiz pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun uslubiy yordamni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish.

Natija va muhokamalar.

Sharoitlar zarur holatlar, tegishli jarayonni amalga oshirish imkonini beruvchi voqelikning o'ziga xos xususiyatlari va «pedagogik shartlar» mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning pedagogik jarayonining tegishli holatlari bilan belgilanadiganligi sababli, biz pedagogik shartlarni quyidagicha aniqlaymiz: tanlash natijasi, o'qitishning turli elementlari va uning tashkiliy shakllarini qo'llash. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish professional faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lib, bu ularga kompaniyalarni xalqarolashtirish va global qiymat zanjirlarida ishtirok etish talablariga muvofiq ko'nikma va ko'nikmalarning muvofiqligini oshirishga imkon beradi.

Bizning fikrimizcha, o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning samarali pedagogik shartlari muvaffaqiyatga erishish holatlarini yaratish, o'quv motivatsiyasini oshirish, mashg'ulotlar davomida qiziqarli guruh ish shakllaridan foydalanish, o'quvchilarni o'z-o'zini aks ettirishga undashdir.

O'qituvchi talabalar o'quv faoliyatining yordamchisi bo'lishi kerak, bu darsni yuqori hissiy darajada o'tkazishga hissa qo'shishi, ularning ta'lim motivatsiyasini ular uchun qiziqarli bo'lgan guruh ish shakllarini topishga yo'naltirishi kerak. Talaba muloqot jarayonida guruhda mustaqil ishlasa, ma'lumot izlasa, o'z fikrini isbotlasi, ijodiy topshiriqlarni pedagogik murabbiylik, turli vositasida bajarsa, uning kommunikativ qobiliyati shunchalik yorqin namoyon bo'ladi.

Kommunikativ qobiliyatlar bilan bir qatorda muloqot qobiliyatlari ham aynan shu narsadir. Ular odamlar o'rtasidagi muloqot tajribasining natijasidir. Dars davomida talaba shaxsiy fikr yuritishi, olingan bilim va ko'nikmalarni hissiy darajada tahlil qilishi, kommunikativ kompetensiyasini chuqurlashtirish to'g'risida qaror qabul qilishi mumkin.

Biz talabalarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishning tarkibiy va funktsional modelini taqdim etamiz, unda ushbu jarayonning barcha bosqichlari ko'rsatilgan va uslubiy asoslarni (tamoyillar, tushunchalar) topish, shuningdek, uni shakllantirishning pedagogik sharoitlari, vositalari va usullarini yaratishni o'z ichiga oladi. Pedagogik eksperimentning tashkiliy bosqichida barcha ish shakllarini moslashtirish malakasi; uslubiy yordamni tashkil etish; tarjimon talabalarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish mazmuni; talabalarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish; o'qituvchining o'quvchilar bilan suhbat o'zaro ta'siri tizimlari va

natijasi.

Kommunikativ kompetentsiyani o'zlashtirish uchun talabalar – shaxsiy o'zaro munosabatlarda eng samarali bo'lgan guruh ishining usullaridan foydalanishlari kerak. Masalan, talabalar munozara davomida mustaqil fikr yuritadilar va suhbatdoshning fikriga ergashadilar, shuningdek, muammoli masalalar bo'yicha ma'lumot izlaydilar, uni faol muhokama qiladilar, shuningdek, boshqa bironing fikrini tanqid va e'tirozsiz tinglashni o'rganadilar.

O'qituvchi munozara davomida aqliy hujumni taklif qilishi mumkin, qisqa vaqt ichida talabalar muammoni hal qilish va birgalikda qaror qabul qilish uchun fikr va g'oyalarni yig'adilar. Guruhda ishlash jarayonida pedagogik murabbiylik samarali bo'ladi: o'quvchilar aloqa sherigi bilan nafaqat vizual va axloqiy aloqa o'rnatishni o'rganadilar, balki aniq mavzuli topshiriqlar orqali kommunikativ kompetentsiyani shakllantiradilar.

Talabalar sinfda tematik va professional muloqotni o'rganadilar. Dastlab, ma'ruzachi-ma'ruzachi muloqot qilayotganlarning hissiy holatini kuzatib boradi. Berilgan mavzu bo'yicha kengaytirilgan dialogni qurish har doim ham mumkin emas. Ma'ruzachi-ma'ruzachi har bir ishtirokchining nutqini og'zaki va noverbal usullar orqali rag'batlantiradi. Talabalar o'qituvchi rolini o'ynashi va boshqalarga tarjimada ishlatilgan so'zlarni o'rgatishlari mumkin. Pedagogik bingo yoki janglar, rolli o'yinlar, press usuli, mozaika qiziqarli faoliyat shakllari.

1) «Muloqotda o'z-o'zini nazorat qilish» - Snaydning testi (Snayder, 1974), bu gradatsiya ustidan kommunikativ nazorat darajalarini taqsimlashni, hissiy cheklovni va boshqalar bilan o'zaro aloqada o'z xatti-harakatlarini nazorat qilishni o'z ichiga oladi;

2) «Siz kommunikativ bo'lsangiz» - moslashtirilgan usullar Ryaxovskiy (1998), insonning muloqotchanlik darajasini aniqlashga imkon beradi.

Ushbu bosqichda nazariy manbalarni o'rganib chiqqandan so'ng, motivatsion, nutqiy va amaliy mezonlarni o'z ichiga olgan talabalarning shakllangan muloqot qobiliyatlari darajasini aniqlashga yordam beradigan mezonlar ishlab chiqildi; Aloqa qobiliyatining darajalari: yetarli, o'rta va past daraja.

Xulosa

Bugungi kunda o'qituvchining muvaffaqiyatli kasbiy faoliyati kommunikativ kompetentsiyaning asosiy belgilovchilaridan biri sifatida qaralmoqda. Bizning xulosamizga ko'ra, ta'lim jarayoni kasbiy jihatdan bolalar, ota-onalar va hamkasblar bilan doimiy muloqotni talab qiladi. Talabalik yoshi kasbiy rivojlanish uchun sezgir davr hisoblanadi. Agar ko'proq tadqiqot o'tkazilsa, ba'zilar kommunikativ kompetentsiyaning dolzarb masalalari hal etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Besnier, N. (2013). Language on the edge of the global: Communicative competence, agency, and the complexity of the local. *Language & Communication*, 33(4), 463-471.

Celce-Murcia, M. (2008). Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Teaching. In: Soler E.A., Jordà M.S. (eds). *Intercultural Language Use and Language Learning*. Springer, Dordrecht.

Delamare Le Deist, F. & Winterton, J. (2005). What Is Competence? *Human Resource Development International*, 8(1), 27-46.

Gumperz, J. J., & Hymes, D. H. (1972). *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Keiner, S., Lind, L., Toldy, K., Sarah, F., & Berger, D. (2014). *Guide facilitator. How to lead a group to make a joint decision*. M.: Izd. Dmitry Lazarev.

Koval, V., Polyezheyev, Y., & Bezhkhibna, A. (2018). Communicative competences in enhancing of regional competitiveness in the labour market. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(5), 105-113.

Labunska, Sv., Petrova, M., Prokopishyna, O. (2017). Asset and cost management for innovation activity. *Economic Annals – XXI*, 165(5-6), 13-18.

Melnyk, E. (2012). Communicative competence as a factor for improving the professional activity of a teacher. *Scientific support of staff advanced training*, 1(10), 80-84.

Nikolayev, S. (ed.) (2003). *European-wide Recommendations on Language Education: Study, Teaching, Evaluation*. K.: Lentiv.

Rickheit, G., & Srohner, H. (2008). The concept of communicative competence. In *The handbook of Communicative Competence*. Mouton de Gruyter.